

I BRØNDEN OG I TJÆRNET

- ♥ Den første norske barnebok om barn og for barn ♥
- ♥ Den lengstlevende norske barnebok ♥
- ♥ Jørgen Moe er den første moderne barnebokforfatter ♥

Første utgave 1851:

1851 *I Brønden og i Kjærnet*. Feilberg & Landmark [1850]. Norges første barnebok. 64 sider. [Postdatert]. Formatet var ca. 8 x 10 cm, for «små barn skulle ha små bøker». Er trykket i fraktur (seinere antikva), vanligste skrifttype på den tiden. En liten og uanselig bok, men noen eksemplarer er mer påkostet enn andre. NFS har Sophies eksemplar med rødt bind, dekor i gull og sider med gullsnitt. Nasjonalbiblioteket har Moltkes eksemplar i blått bind og gulldekor og gullsnitt. Litt: Jæger 1898 II 372 f; Moe 2009:7; 2013.

Nye utgaver:

- 1877 I: Samlede Skrifter
- 1880 (2. opplag): I Brønden og i Tjærnet. Med forklarende ordliste. Blått omslag. I forordet: «den hyppige Efterspørgsel har gjort et nyt Oplag ønskelig».
- 1898 (3. opplag): I Brønden og i Tjærnet. Med forklarende ordliste. En illustrasjon av Lars Jorde (1865-1939).
- 1928 (4. opplag): I Brønden og i Tjærnet. Praktutgave med 17 helsides illustrasjoner av Henrik Sørensen. Litt: Furberg Moe 2009:19.
- 1939 (5. opplag): I brønnen og i tjærnet. Gjenfortalt av Eugenia Kielland. «Utstyrt som en billig seriebok». Litt: Hagemann 1963:99; Furberg Moe 2009:23.
- 1963 (6. opplag): I brønnen og i tjærnet. 150-årsjubileet for Jørgen Moes fødsel. Språket nær til originalutgaven. Tegninger av Henrik Sørensen. Litt: Furberg Moe 2009:30. Nytt opptrykk 1964, nøyaktig lik 1963-utgaven (noen steder kalt 7. opplag).
- 1972 (7. opplag): I brønnen og i tjærnet. Omslag av Nina Martens (noen steder kalt 8. opplag). I serien Aschehous gullkantede. Litt: Furberg Moe 2009:32
- 1973 (8. opplag): I brønnen og i tjærnet. Bokklubbens Barn. Illustrert av Johan H. F. Kippenbroeck. På omslaget tegning av den flytende øya og flåten med Beate og faren. Etterord av Jo Tenfjord. Nytt opptrykk på 10.000 eks. i 1975. Språklig mer tro mot førsteutgaven enn foregående utgivelser.
- 1987 (9. opplag): I brønnen og i tjærnet. Tegninger av Henrik Sørensen. I Aschehous berømte bøker - Den blå serie.
- 1998 Web-utgave. Høgskolen i Vestfold, 1998, tilrettelagt av Jarle Haugen.
- 2013 (10. opplag): I brønnen og i tjærnet. Utgitt av Hole kommune i anledning 200-årsjubileet for Moes fødsel. Med tegninger av barnehage- og skolebarn i Hole. [Ingen info om hvilken tekst som ligger til grunn]

Boka består av fire hovedkapitler:

- 1) Dukken under Tjørnerosen.
- 2) Den flydende Ø
- 3) Gamle Hans Grenader
- 4) Alarm

Personer i boka:

Viggo, Store-Beate, Lille-Beate, Hans Grenader, Per Friskfant, Allarm (Alarm)

Superlativer:

1. Norges første moderne barnebok
2. Norges lengstlevende barnebok
3. Norges første virkelige barnebokforfatter
4. Den beste av alle norske barnebøker (Holst 1891:5)

Til England, Tyskland og USA:

* Engelsk utgave 1883, translated by Jessie Young:

In the Pond and on the Hill. Stories for Boys and Girls.

Illustrert av George Cruikshank, som også illustrerte Dickens bøker.

Litt: Downs 1952:475; Moe 2009:13; Moe 2013.

* Tysk utgave 1885, ny utgave 1915:

Im Brunnen und im See.

Trykt i samleverket Sammlung von Kinderschriften.

Litt: Moe 2009:15; Moe 2013

* Amerikansk utgave 1915:

Viggo and Beate

Oversatt og utgitt av Gudrun Thorne-Thomsen, som endret en del på innholdet.

Illustrert av Frederick V. Poole.

Litt: Furberg Moe 2009:16; Moe 2013.

Dokkestua

Engebret Moe fikk oppført dokkestua til døtrene sine, og den vitner om den «velstanden og det mentale overskuddet» som rådde på gården på begynnelsen av 1800-tallet, skriver Gjefsen 2011:14.

Hanserudstua

Hanserud og husmannen Hans Grenader har Jørgen Moe gjort berømt gjennom sin barnebok *I brønnen og i tjernet*. Hanserud-stua ble i 1977 revet og gjenoppbygd nær gårdstunet på Mo, der den i dag er et konkret minne om hvor viktig husmennesenes arbeidskraft har vært for storgårdene på Ringerike. Hans Grenader var mutt og bisk mot alle, men mellom Viggo og han utviklet det seg et godt vennskap. Hans målte sine 187 cm, var skulderbrei og rank som et lys. Håret var langt og drivende hvitt og hang i en pisk nedover den røde uniformstrøya. Når han kom vandrende opp mot gården bar han øksa på venstre skulder som et gevær, gikk stiv og strunk, satte fotbladene uttilbens og holdt takten: en - to! en - to! Men Hans hadde den feil at han somme tider drakk seg en liten tår over tørsten.

Hans omtaler Oldenburgeren, en fyrsteslekt fra Nord-Tyskland, som det danske kongehus slekter fra.

Kapitler trykt i:

1856 Hagerup, Augusta (red): Norsk læsebog for Begyndere. Christiania. Inneholder «Dukken under Tjørnerosen» (s. 153-158) og «Den flydende Ø» (s. 158-163).

1865 Hagerup og Lassen (red): *Norsk Læsebog for Mellemklasserne*: Gamle Hans Grenader s. 112; Allarm s. 116.

- 1877 Moe, Jørgen: *Samlede Skrifter*. 2 bind. Utgitt av Moltke Moe og K.A. Winter-Hjelm. I *Brønden og i Tjørnet*. Bind 1, s. 159-200.
- 1892 Rolfsen, Nordahl: *Læsebog for folkeskolen*. Første del. Kristiania. Dukken under tornerosen s. 62-69 og s. 95-99 (Dukken, Brønden, Viggo, Under tornebusken, Vikingen; Den flydende ø, Beate paa øen). Med ill. av Werenskiold.
- 1896 Rolfsen, Nordahl: *Læsebog for Folkeskolen*. Ill. av norske kunstnere. Anden Del. Gamle Hans Grenader. S. 50.
- 1899 Rolfsen, Nordahl: *Læsebog for folkeskolen*. Første del. Dukken under tornerosen s. 62-66 (Dukken, Brønden, Viggo, Under tornebusken, Vikingen). Ill. av Werenskiold.
- 1909 *Læsebog for Folkeskolen ved Nordahl Rolfsen* 2. del: Gamle Hans Grenader. S. 100-104.
- 1914 Moe, Jørgen: *Samlede Skrifter*. 2 bind. Hundreaarsudgave v/Anders Krogvig. I *Brønden og i Tjørnet*. Bind I, s. 97-124.
- 1914 Rolfsen, Nordahl: *Læsebok for folkeskolen*. 2. del. Riksmålsutgave: Gamle Hans Grenader. S. 100.
- 1919 Rolfsen, Nordahl: *Lesebok for folkeskolen*. Riksmålsutgave A. Første del. Dukken under tornerosen s. 53-60 og 84-88 (I Dukken, II Brønden, III Viggo, IV Under tornebusken, V Vikingen; Den flydende ø, Beate paa øen). Med ill. av Werenskiold.
- 1920 Rolfsen, Nordahl: *Lesebok for folkeskolen*. Byutgave. Første del. Kristiania. Inneholder kapitler fra I brønnen og i tjørnet: Dukken, Brønnen, Viggo, Under tornebusken, Vikingen, Den flytende ø, Beate på øen, og eventyret Hanen og reven (s. 63-98). Illustrasjoner av Erik Werenskiold.
- 1921? Munch, Mathilde og Sven Svensen: *Hjemme og ute. Lesebok*. II bind. 4. opplag [uten år] Gamle Hans Grenader; Viggo frelser Alarm; Alarm frelser Viggo.
- 1924 Rolfsen, Nordahl: *Lesebok for folkeskolen*. Riksmålsutgave A. 1. del. *Dukken under tornerosen* s. 53: I Dukken. II Brønnen. III Viggo. IV Under tornebusken. V Vikingen. Den flytende ø, s. 84. Beate på øen, s. 87.
- 1962 *Viggo og Alarm og Hans Grenader*. I: Thorbjørn Egners lesebøker. Det var en gang. 6. bok for annen halvdel av fjerde skoleår. Illustrert av Henrik Sørensen.
- 1963 Moe, Jørgen: *Jørgen Moe 1913-1963*. Red: Øivind Seip Berggrav. *Gamle Hans Grenader*. Julehilsen fra Fabritius & Sønner. Tegninger av Hans Gerhard Sørensen. **OK**
- 1968 *Dikt og prosa*. Jørgen Moe. Av Sigurd Aarnes. S. 71-95.
- 1967 Hølmebakk, Gordon (red): *Det gåtefulle folket - 33 barneportretter fra norsk diktning*. Den Norske Bokklubben. Ill. ved Frans Widerberg. Inneholder de første kapitlene av barneboka.
- 1970 «Den flydende Ø». I: Willy Dahl (red): *Tekstopplevelser* s. 41-48.
- 1974 Skjønberg, Kari (red): *Gavnlige og morende Fortællinger for Børn*. Forord av Jo Tenfjord. «Dukken under Tjørnerosen» s. 21-26.
- 1993 Rolfsen, Chr. Nordahl og Sverre Mørkhagen (red): *Århundrets lesebok. Tekster fra Nordahl Rolfsens lesebøker*. Eget kapittel med Jørgen Moe-tekster. Dukken under Tornerosen, s. 146-153. Oslo.
- 1996 Kverndokken, Kåre (red): *Leseboka for grunnskolen*. Inneholder «Viggo på isen», s. 41-47.
- ???? Barnas Beste. En barnebokantologi der «Den flytende øya» er trykket.

LITTERATUR DER BARNEBOKA OMTALES - ET UTVALG:

- 1850 Anmeldelse av barneboka i Den Norske Rigestidende 21. des. Litt: Hagemann 1963:93.
Gjengitt i Skjønberg 1974.
- 1851 Omtale i Christiania-Posten 5. januar.

1865 Botten Hansen
1897 Rolfsen, Nordahl
1914 Christensen s. 220
1929 Grimnes, Finn s. 43
1948 Haffner s. 260f: om 1880-utgaven
1951-52 Liestøl
1963 Hagemann, Sonja s. 60 63 79 83 +
1964 Aarnes s. 17 f
1965 Hagemann, Sonja
1965 Hølmebakk
1968a Aarnes s. 10
1968b Aarnes s. 62 ff
1969 Hagemann, Sonja
1969 Lervik, Åse Hjorth
1970 Bretteville-Jensen: analyse av kapitlet «Den flydende Ø»
1972 Hagemann, Sonja
1973 Hagemann, Sonja
1973 Tenfjord, Jo
1974 Tenfjord, Jo (se Skjønberg red.)
1981 Ørjasæter og flere
1982 Hodne s. 106
1986 Hagemann, Sonja
1987 Nerheim, Lillian. I: Foreldre & Barn. Nr. 8, s. 58.
1995 Breen s. 17f
2001 Svensen, Åsfrid
2006 Moe, Ole-Jørgen s. 36-37
2009 Furberg Moe
2011 Hodne s. 16
2011 Gjefsen s. 177-182
2013 Moe, Birgitte Furberg - nettartikkel

ILLUSTRASJONER

Werenskiold, Erik:

tegnet 1877 «Beate finner Lille-Beate halshugget». I: Østby 1977:187 [se Moe 2013]

tegnet 1892 til barneboka for Nordahl Rolfsens lesebok og i mange seinere utgaver.

1. gamle gasse biter Viggo i foten
2. Beate redde opp av brønnen

Hagen, Olav - illustrasjoner i Leseboka for Grunnskolen 1996. Litt: Moe 2009:34.

Jonsmoen, Unni-Lise: illustrerte til *Barndomslandet* 1963.

Kippenbroecks, Johan Henrik (1931-) - illustrasjoner 1973-utgaven

Magnussen, Unn (1946-): Viggo som engstelig helt (elevarbeid). Litt: Moe 2009:34.

Martens, Nina - illustrasjoner i 1972-utgaven

Sørensen, Henrik - illustrasjoner til 1928-utgaven: Moe 2009:20- der hun viser at Sørensens tegninger sementerer gamle kjønnsrollemønster - ulik Jørgen Moe.

Walle, Marie - illustrasjoner til Lesebok for folkeskolen 1924 (Moe 2009:22)

Widerberg, Frans - illustrert i Hølmebakk 1967.

Til 2013-utgaven tegnet skolebarn og barnehagebarn i Hole.

Litt: Haffner 1948; Hagemann 1963:96; Moe 2009:32 ff.

Sagt om barneboka:

- 1850, 21.12 i Den Norske Rigstidende (gjengitt i Hagemann 1963 s. 93f: «Med eet Ord: Hr. Moes Smaaahistorier egne seg ikke blot til Lecture for Børn. Vi kunne ikke noksom anbefale dem til enhver. Ogsaa den ældre Slægt vil under Gjennemlæsningen føle en sand og ublandet Kunstnydelse».
- 1851 5 januar i Christiania-Posten (jf. Hagemann 1963:95). «Derhos ere disse Smaaahistorier saa fiint udarbejdede og krydrede med en saa sund Humor, at deres Læsning ogsaa vil forskaffe den Voxne en sand Nydelse».
Gude, Hans 1851: i brev datert 1. juli: - «- den lille uskyldige og gjennemelskelige Bog. Jeg synes Du har truffet Alt saa prægtigt der; den har i Sandhed moret mig, da det er en frisk Stemning i den, og jeg hører at den har et begeistret Publicum, som sluger den, fordi den smager dem.» (Krogvig 1917:157)
- 1865 i Illustreret Nyhedsblad nr. 30 av Paul Botten-Hansen: «- - en liden Børnebog - - der, trods sit beskedne Formaal, efter vor Mening ikke alene stærkest betegner Moe's poetiske Begavelse, men ogsaa maa regnes for en af vor Literaturs skjønneste Frembringelser i poetisk fortællende Prosa. Barndomsbegivenheder ere i disse Smaaahistorier skildrede med det barnlige Gemyts hele Inderlighed, med Oplevelsens fulde Friskhed og i et Sprog, der er lige saa poetisk naivt og varmt som nuanceret og lifligt. Bogen gjorde dog en ringe Lykke, og Forfatteren har maaskee allerede af den Grund ikke fortsat i en Retning, hvor hans Begavelse var kommen saa friskt og smukt frem». Omtalt i Hagemann 1963 s. 99).
- Jæger 1878 s. 249: «I disse Historier er det barnlige tilstede i dobbelt Forstand, idet de baade er skrevne for Børn og om Børn; det er derfor intet Under, at de er det bedste, Moe har skrevet, og indtager en særegen Plads blandt vor Literaturs klassiske Værker. Man kan sige det samme om dem, som der er sagt om H.C. Andersens Eventyr: man læser dem med Begjærlighed og Glæde som Barn, og man vender tilbage til dem som voxen og læser dem med ligesaa stor Fornøjelse; et friskt og mildt Pust fra vor Barndom slaar os imøde fra dem.»
- Rolfsen 1886:357: Barneboka er vidnesbyrd om Moes fortellertalent. At i det Hele taget en Digter kan skrive noget saa ypperlig i en enkelt Retning - og saa ikke gaa videre i denne Retning, - det kan kun ske i et lidet, fattigt Land, hvor de ydre Tilskyndelser er saa faa og hos en Digternatur, hvor Ærgjerrighedens impuls aldeles ikke existerede.
- Færden, M. J. 1890: «den Bog, der er bleven den kjæreste som den vakreste Barnebog, der endnu er skreven i vort Land »
- Brinckmann 1914: Jørgen Moe eiede ogsaa en anden nøgle til at aabne porten til "underlandet" - barnesindet. Følsomheden for det umiddelbart betagende. Ømheden for hvad der røber uskyld og enfold.
- Hovden 1929: Han var ein av dei fyrste som aatte evne til aa skriva barnslegt for barn. Han aatte sjølv ei rein og varm barnesjæl. Og miste den ikkje, endaa han vart ein mandomsam og lærd mann.
- Seip 1929 s. 228: «I 1851 gav Moe ut sine ypperlige barnefortellinger «*I Brønden og i Tjærnet*». Der har han funnet den ekte barnslige tone, det er den første egentlige barnelitteratur vi har, om barn og for barn. Stilen er sterkt preget av eventyret.»
- Hagemann 1963 s. 7: han var vår første virkelige barnebokforfatter, ofte kalt «barnas dikter». Side 60: første barnebok som uten endringer (bortsett fra i rettskrivning) har overlevd i over 100 år - nå i over 150 år. Side 62: om hvordan fortellingene for barn ble til - om Ragna Ullmann Nielsen. Side 84: I barnelitteraturens historie --- har I Brønden og i Kjærnet en plass som neppe noen annen bok. Ikke bare var Jørgen Moe den første som skrev en virkelig sammenhengende fortellingsbok for norske barn, men han skrev den også slik at den - dengang som nå - fortryllet voksne uten å gå over hodet på barn.

- Aarnes 1968 s. 10: «Det er derfor ikke tilfeldig at det er med en bok om og for barn – I Brønden og i Kjærnet 1851 – Moe når høyest som dikter».
- Tenfjord 1973 s. 61f (etterord i barneboka 1973): «Dette er fremfor noen den «klassiske» norske barnebok. Her fører en dikter ordet, og det på en slik måte at erindringsbildene fra en barndom i begynnelsen av 1800-tallet står fram som noe duggfriskt ekte også for lesere mot slutten av 1900-tallet». Og videre at Jørgen Moe «aldri taler «ned» til leserne selv om de er barn, men heller ikke over hodet på dem. Han tar deres evne til sorg og glede på ramme alvor». Og videre s. 62: «Hadde norsk vært et verdensspråk, ville boken hatt en selvskreven plass i den internasjonale barnelitteraturs historie»
- Tenfjord 1974:21: «1850 danner et skille i norsk barnelitteratur — det året kom det ut en liten bok med seks småfortellinger av Jørgen Moe: ---. Den dag i dag er Store-Beate og Viggo Viking levende og kjente figurer i barnas verden fordi barna i denne boken får lov til å være seg selv i stedet for veloppdragne dydsmønstre til etterfølgelse.»
- Ørjasæter 1981 s. 141: *I Brønden og i Kjærnet* representerer på mange måtar noko nytt i norsk barnelitteratur. - - Beate og Viggo er langt meir nøkternt og realistisk skildra - - S. 142: Boka fekk positiv omtale i alle dei største avisene då den kom ut. S. 143: Jørgen Moes måte å fortelja på representerer også noko nytt. Forfattaren har den same direkte, munnlege stil her som i eventyra han utforma.
- Svensen 1988: om Beate og Viggo og deres ulike roller sett i kjønnsperspektiv. Viggo styrkes i sin sjølkjensle og aktivitetstrang, mens Beate kues og styres inn i passivitet og underkastelse. Om ulik barndom for gutt og jente.
- Breen 1995 s. 18: Det nye hos Jørgen Moe er ikke bare den fine tilrettelegging av stoffet for barn, men selve realismen. Om den er aldri så forsiktig, han har ikke falt for fristelsen å retusjere fortellingene. Dette henger kanskje sammen med at han skrev ned eventyr, og de skulle gjentas som de ble fortalt.
- Birkeland og fl. 1997, s. 23-24: «Boka fekk positiv omtale i alle dei største avisene då den kom ut». «Som forfattar for barn synest Jørgen Moe liggje langt føre sine samtidige. - - Når Jørgen Moe ikkje får nokon etterfølgjar før 30-40 år seinare, seier det òg noko om ein generell mangel på gode forteljarar i norsk litteratur i dei følgjande tiåra».
- Furberg Moe 2009: «Boken har gjennom et langt liv fått klassikerstempel. --- I dag regnes den ikke bare som Norges første moderne barnebok, men også som en av de lengstlevende (side 1).» Boka er også utgitt i England, Tyskland og USA (side 1).
- Norheim, Olav 2013: *Lille-Beate i boks*. I: Juletre. Norsk barneblad nr. 12, s. 25.